

PREKLAD ODBORNÉHO TEXTU AKO VEDECKÁ PRÁCA

MICHAL CHABADA, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava
RÓBERT MACO, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava
MIROSLAV MARCELLI, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava
MÁRIA MIČANINOVÁ, Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ, Košice

Publikačná činnosť zamestnancov všetkých vedecko-pedagogických inštitúcií je neustále vyhodnocovaná podľa kritérií, ktoré sú základom akreditácií jej odborov a ich financovania. Súčasná kategorizácia s rozpätím od AAA po GII odráža rozmanitosť foriem publikačnej činnosti. Z jej hierarchického charakteru vyplýva, že odborné aktivity v nižších kategóriách sa pokladajú za menej náročné. Odborný preklad knižnej publikácie, aj v prípade, že sa týka primárneho textu, je v tejto kategorizácii zaradený do kategórie s kódom EAJ. Aby sme si urobili lepšiu predstavu o primeranosti tohto ohodnotenia odborného prekladu primárneho textu, poznamenajme, že škála spomenutej kategorizácie má celkovo 78 kódov (od AAA po GII) a odborný preklad publikácie (v rozsahu najmenej 3 AH) sa ocitol na 72. mieste. Iba o jeden stupeň nižšie sú zaradené recenzie v časopisoch a zborníkoch. Čiže napríklad 500-stranový odborný preklad primárneho textu, ktorý si vyžaduje roky sústredenej práce, je v súčasnosti hodnotený len o stupeň vyššie než niekoľkostranová recenzia uverejnená v časopise, ktorej napísanie je menej náročné a trvá podstatne kratší čas. Je toto zaradenie odborného prekladu primárneho textu adekvátne? Sme presvedčení, že nie. Zmerať nároky na preklad určitej publikácie je komplikované, ale zjavne možné.

Možno niekto namietne, že naša kritika nevychádza z celkom správnej interpretácie kategorizačného systému. Je totiž založená na predpoklade, že spomínané rozdelenie na 78 kategórií má výlučne hierarchický charakter, t. j. čím bližšie k začiatku sa nachádza kód daného typu práce, tým je daný typ práce významnejším vedeckým, resp. umeleckým výsledkom, pričom pod „významnosťou“ môžeme rozumieť jednak náročnosť (množstvo vynaloženej odbornej práce), jednak prínos (užitočnosť diela pre potreby vedeckej obce i širšej verejnosti). Ak sa však pozrieme do oficiálneho dokumentu, ktorou je smernica pre vysoké školy a pracoviská SAV *Bibliografická registrácia publikačnej činnosti*, dočítame sa v nej toto: „Základným kritériom tejto kategorizácie je druhovo-funkčné zoskupenie dokumentov, kombinované typmi dokumentov a teritorialitou. Jednotlivé kategórie sú označené kódmi, ktoré síce vyjadrujú určitú formálnu hierarchiu, ale v žiadnom prípade ju neurčujú pre hodnotiace kritériá. Tie si stanovuje každá hodnotiacia komisia alebo orgán podľa svojich zásad a kritérií (napr. označenie umeleckých prác kódom C neznamená, že sú menej významné ako vedecké práce označené kódom A alebo odborné označené kódom B).“¹

¹ Smernica č. 13/2008-R zo 16. októbra 2008 o bibliografickej registrácii a kategorizácii publikačnej

Podľa tohto by sa teda mohlo zdať, že všetko je vlastne v poriadku. To, že odborný preklad je spojený s kódom E, by nemuselo podľa tvorcov kategorizácie znamenať mieru ohodnotenia tohto typu dokumentu. Také jednoduché to ale nie je. Nezabúdajme, že predsa len „jednotlivé kategórie [...] vyjadrujú určitú formálnu hierarchiu“, a teda zaradenie do kategórie E namiesto (povedzme) do kategórie B o niečom vypovedá, že sa to premieta do podmienok hodnotenia kvalifikačného rastu učiteľov vysokých škôl.

Pre naše účely môžeme na chvíľu abstrahovať od štandardov, noriem, legislatívnych dokumentov a umeleckých prác, ktoré pokrývajú kódy BGG – CGD (celkovo 16 kódov). Stále zostáva 62 kódov, ktoré sú pridelené dielam vzájomne porovnateľným a ktoré zjavne aj existujúca kategorizácia usporiadala hierarchicky. Evidentne nie je náhoda, že vedecká monografia publikovaná v zahraničí má najvyšší kód AAA, že napríklad skriptá majú kód BCI, prehľadové knižné práce kód EAI, zatiaľ čo prehľadové práce publikované v časopisoch sa musia uspokojiť s kódom EDJ. Práve tu sa ale vracia naša pôvodná otázka: Je adekvátne zaradiť v tejto „formálnej hierarchii“ odborný preklad knižnej publikácie z originálneho jazyka do kategórie EAJ? Otázku môžeme obrátiť aj takto: Ak je hierarchia v danej kategorizácii iba formálna a kódy, striktné vzaté, nevyjadrujú „hodnotiace kritériá“ pre jednotlivé typy vedeckých a umeleckých produktov, tak je zrejmé, prečo nehrajú v podstate žiadnu úlohu pri posudzovaní vedeckého výkonu pracovníka, a v dôsledku toho ani pri posudzovaní (a finančnom ohodnotení) univerzity/fakulty/ústavu, na ktorých takéto diela vznikajú. Je množstvo vynaloženej práce na preklade malé? Je prínos i užitočnosť odborných prekladov pre vedeckú a širšiu verejnosť zanedbateľný?

Každý, kto sa pokúsil pripraviť do tlače preklad primárneho textu z oblasti humanitných vied, vie, že presahuje hranice jeho púhej reprodukcie. Naopak, preklad umeleckého a odborného textu do slovenčiny kladie nároky nielen na suverénne zvládnutie cudzieho jazyka, ale aj oblasti, do ktorej prekladaný text patrí. Prekladateľ odborného textu z humanitných vied nemá výhodu ustálenej terminológie; často musí slovenskú terminológiu tvoriť – a spolu s ňou i význam, ktorý najlepšie zodpovedá oblasti a kontextu prekladaného textu. Výber vhodného slovenského termínu je tak výsledkom prekladateľových špecializovaných vedomostí z viacerých oblastí i konzultácií s odborníkmi rôznych vedných odborov. V tom je teda zásadný rozdiel medzi prekladom textu, ktorého termíny majú jednoznačné ekvivalenty v slovenčine, a prekladom textu, v prípade ktorého to tak nie je. Zároveň treba vziať do úvahy fakt, že každý odborný preklad prechádza jazykovou redakciou, teda preklad neprispieva len k tvorbe špecifickej terminológie daného odboru, ale aj ku kultivácii slovenského jazyka ako takého.

Je nespochybniteľné, že najvyššie hodnotená vedecká monografia z oblasti humanitných vied sa opiera o dôkladné štúdium primárnej a sekundárnej literatúry. No, koľko vedeckých monografií by na Slovensku vzniklo, ak by neexistovali preklady primárnych prameňov do slovenčiny? Niektorí by mohli namietat, že ten, kto chce vedecky pracovať, musí v konečnom dôsledku siahnuť po origináli. Sú však filozofické (a iné humanisticky,

činnosti, umeleckej činnosti a ohlasov. Dostupné na:
<http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=3733>

spoločenskovedne orientované) primárne texty určené len úzkemu okruhu „zasvätených“?

Odborný i umelecký preklad klasických diel jednotlivých spoločenských i prírodovedných odborov je znakom kultúrnej vyspelosti a zrelosti národa. Už letný pohľad do histórie nás môže poučiť o tom, že nemecká, francúzska alebo anglická kultúra sa zrodila aj vďaka usilovnej a systematickej prekladateľskej práci, ktorá sa týkala nielen Biblie, ale aj klasikov gréckej a rímskej literatúry či kľúčových diel jednotlivých vedných odborov. V prekladoch sa totiž ukazuje schopnosť daného jazyka formulovať myšlienky vyjadrené v cudzom jazyku, pričom nikdy nejde o čiru reprodukciu, ale aj o prenesenie významových útvarov do nových kontextov, ktoré im môžu vdýchnuť nový život a premeniť ich na podnety ďalšej originálnej vedeckej alebo umeleckej tvorby. Odborný a umelecký preklad je teda neoddeliteľnou súčasťou každej národnej kultúry, prispieva k jej rozvoju a ďalšej kultivácii. Poznamenajme, že na rozdiel od nízkeho akademického ohodnotenia odborného prekladu táto kategória si získala uznanie na inej pôde, a to tým, že spolu s cenami za pôvodné umelecké a vedecké diela je zaň každoročne udeľovaná cena Literárneho fondu.

Okrem tohto celokultúrneho významu má odborný preklad svoje nezastupiteľné miesto v samotnom výchovno-vzdelávacom procese. Sme presvedčení, že práve odborný preklad je prvým textom, ktorý čítajú a študujú študenti, z čoho vyplýva, že odborný preklad je úzko spojený s potrebami fakúlt a ich študentov. Uvedieme príklad: V 70-tych a 80-tych rokoch 20. storočia bol realizovaný projekt *Antológia z diel filozofov*, ktorý vyšiel v desiatich zväzkoch. Naň nadväzoval projekt *Filozofické odkazy*. Prvé primárne zdroje/texty, po ktorých študenti filozofie i dnes musia siahnuť, sa nachádzajú práve v týchto publikáciách! Súbežne siahajú po interpretačnej literatúre a nakoniec, ak sú dostatočne motivovaní, po texte v origináli. Ak najprv študenti siahajú po interpretačnej literatúre (môžu to byť monografie!) stáva sa, že ostanú pri nej a nebudú mať ani tušenia o tom, prečo daný autor niečo tvrdil. Odborné preklady primárnych prameňov teda tvoria základ a východisko štúdia nielen filozofie, ale aj teológie, estetiky a ostatných humanitných odborov. Okrem toho preklad je prostriedkom popularizácie daného odboru, čo praktizujú aj prírodovedne či technicky orientovaní vedci: Svoje poznatky musia vyjadriť v jazyku, ktorému toto publikum rozumie – a tým je slovenčina.

Na zahraničných univerzitách, amerických, anglických, nemeckých či poľských, sa nečíta bežne Aristoteles, T. Akvinský či I. Kant v originálnom jazyku (gréčtina, latinčina alebo nemčina), ale v preklade do rodného jazyka. Kde by bola odborná prírodovedná a technická terminológia jazykov ako nemčina, angličtina alebo francúzština, ak by sa už v stredoveku a neskôr v renesancii a novoveku nezačali prekladať latinské texty rôzneho charakteru, okrem filozofických, aj texty z medicíny, techniky, biológie či architektúry?

Treba pripomenúť, že preklady odborných textov neslúžia iba na didaktické alebo popularizačné účely. Každý kvalitný preklad odborného diela zároveň predstavuje spoločný jazyk, ktorým potom môžu o danej problematike diskutovať všetci zainteresovaní bádatelia. Zdôrazniť tento bod je osobitne dôležité práve v takom prostredí, ako je to slovenské, kde ešte stále vo väčšine vedeckých disciplín chýbajú preklady mnohých klasických prác, ktoré historicky tvorili (alebo ešte stále tvoria) fundament daných vied. To má často za následok, že odborníci na Slovensku, ktorí sa venujú témam súvisiacim

s týmito prácami, používajú buď nejednotnú terminológiu (čo, samozrejme, zbytočne sťažuje vzájomnú komunikáciu), alebo jednoducho v neformálnych diskusiách medzi sebou používajú termíny z pôvodných jazykov, a to aj v prípadoch, keď by bolo možné nájsť adekvátny slovenský výraz. Hľadanie takýchto domácich výrazov však – ako sme už spomenuli – často nie je jednoduchá záležitosť, musí ísť o systematickú prácu s pôvodnými textami, ktorá zohľadňuje všetky relevantné kontexty výskytu daného slova, má cit pre etymologickú súvislosť a, samozrejme, rešpektuje normy spisovného jazyka. A práve takúto systematickú prácu, ktorá ústi do kodifikovania odbornej terminológie v tej či onej oblasti a v tomto zmysle poskytuje spoločný prostriedok dorozumievania sa pre ľudí pohybujúcich sa v danej oblasti, by mohol a mal vykonávať preklad odborných textov.

Za najnáročnejšie pokladáme preklady primárnych textov, ktoré boli napísané jazykmi ako klasická gréčtina, hebrejčina, arabčina či latinčina, a textov, v ktorých sa vyskytuje veľmi špecifická terminológia (kto prekladá/preložil Hegela alebo Heideggera vie, že na mnohé ich termíny nenájde v slovníku adekvátny náprotivok). V takýchto prípadoch sú nevyhnutné aj konzultácie s ďalšími odborníkmi, ktoré prispievajú k výslednej podobe prekladu a „zrodu“ špecifickej slovenskej odbornej terminológie. A výsledok? Demotivujúce zaradenie prekladateľovej – často niekoľkoročnej – práce do kategórie EAJ. To vážne ohrozuje tak potrebnú prekladateľskú činnosť v humanitných odboroch, ako aj ďalšie univerzitné štúdium klasickej filológie, o štúdiu hebrejčiny a arabčiny ani nehovoriac. Súčasná platná kategorizácia prekladateľských „výstupov“ je pre ne likvidačná! Sme presvedčení, že preklad primárneho textu je vysoko odbornou a intelektuálne veľmi náročnou prácou, ktorá by mala byť scientometricky ohodnotená ako vedecká činnosť. Preto navrhujeme, aby sa kategória „odborný preklad“ rozdelila na preklad primárnych textov z originálneho jazyka, ktoré by patrili do kategórie A, a na preklady textov, ktoré patria do sekundárnej literatúry; ich zaradenie by zostalo v kategórii E.

Naším príspevkom chceme podnietiť širšiu odbornú diskusiu o zaradení odborného prekladu v súčasnej platnej kategorizácii. Jej výsledkom by mala byť nová kategorizácia prekladu, ktorá by rešpektovala skutočnosť, že preklady primárnych prameňov sú „laboratóriami“, v ktorých sa rodí nové chápanie problémov danej oblasti, rozvoj slovenskej odbornej terminológie a kultivácia slovenského jazyka a kultúry.

Michal Chabada
e-mail: mchabada@orangemail.sk
Róbert Maco
e-mail: maco@fphil.uniba.sk
Miroslav Marcelli
e-mail: miroslav.marcelli@fphil.uniba.sk
Katedra Filozofie a dejín filozofie FiF UK
Gondova 2
818 01 Bratislava 1
SR

Mária Mičaninová
Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ
Moyzesova 9
040 01 Košice
SR
e-mail: maria.micaninova@upjs.sk